

Catherine de Zegher, Griselda Pollock, red., *Art as Compassion: Bracha L. Ettinger*, Brussels: ASA Publishers, 2012, 320 s. Oprawa twarda, publikacja anglojęzyczna.

Sztuka zajmuje szczególne miejsce w rozważaniach teoretycznych. Wskazuje na to już etymologia wyrazu „teoria”, którego greckim źródłosłowem jest *theorein* oznaczający akt obserwowania czy przyglądania się. Interakcja tych dwóch obszarów ma fundamentalne znaczenie dla działalności artystki, psychoanalityczki Lacanowskiej, członkini Drugiego Pokolenia po Holokauście i feministki Brachy L. Ettinger. W *The Matrixial*

Borderspace, książce będącej najbardziej obszernym i holistycznym ujęciem myśli autorki, Ettinger na przykładzie malarstwa w następujący sposób pisze o wspomnianej korespondencji teorii i sztuki: „Teoria nie wyczerpuje malarstwa; malarstwo nie wtapia się w teorię; malarstwo wytwarza teorię i nasiona, które mogą ją przekształcać. Teoria w swej aktywności nie modyfikuje malarstwa; może wypuszczać z niego pędy i przekładać je na swój własny język. Podczas gdy malarstwo produkuje teorię, teoria rzuca na nie światło [...]”¹. Doświadczenie sztuki jest jednym z najważniejszych punktów odniesienia Ettingeriańskiej *teorii macierzy*, będącej swego rodzaju suplementem do psychoanalizy Lacanowskiej. Teoretyczka kwestionuje *fallusa* i *kastrację* jako jedyne środki tworzenia się podmiotowości, proponując poszerzenie porządku Symbolicznego. Najważniejszym pojęciem jest *macierz (matrix)*, będąca prenatalnym elementem znaczącym niefallicznej różnicy kobiecej oraz podstawą do myślenia o *podmiotowości-jako-spotkaniu (subjectivity-as-encounter)*. Wskazanie i podkreślenie wagi współzależności teorii i sztuki wydaje się głównym zamysłem *Art as Compassion: Bracha L. Ettinger* pod redakcją Catherine de Zegher i Griseldy Pollock. Działalność artystyczna Ettinger staje się tu nie tyle pretekstem, ile przyczyną rozważań; eseje są – jednocześnie – w sztuce głęboko zakorzenione i z niej wyrastają. *Art as Compassion* jest zarówno albumem artystycznym, jak i pozycją teoretyczną, co czyni ją książką cenną dla obu tych przenikających się przestrzeni. Składa się z sześciu esejów korespondujących z dziełami z różnych serii i okresów;

1. Bracha L. Ettinger, *The Matrixial Borderspace*, red. Griselda Pollock, University of Minnesota Press, Minneapolis, London 2006, s. 94.

dodatkowo teksty są „otoczone” licznymi pracami, których bezpośrednio się w nich nie przytacza. Same szkice pozostają silnie zanurzone w Ettingeriańskim aparacie teoretycznym, nie ograniczając się jednak do niego, oferując bogactwo kontekstów, perspektyw badawczych i możliwych interpretacji. Spiowem a zarazem główną myślą tego zbioru jest założenie, że sztuka może być odczytywana jako przestrzeń umożliwiająca oraz otwierająca na spotkanie z traumami, cierpieniami i doświadczeniami nienależącymi bezpośrednio do mnie. Dlatego też sztuka łączy się z tytułowym współczuciem (*compassion*), przywołującym współodczuwanie i bliskość do Innego/z Innym, oraz poznanie, na które często nie ma miejsca w ograniczającej ramie języka, który nie potrafi wyrazić siebie.

Zbiór otwiera esej Rosi Huhn – historyczki i krytyczki sztuki, zajmującej się między innymi sztuką nowoczesną i współczesną oraz powiązaniem sztuki i psychoanalizy – zatytułowany *The Folly of Reason*. Poświęcony jest on kilku seriom artystycznym Ettinger, występującym pod wspólnym szyldem *Works on Paper*. Zdaniem autorki, w tych dziełach, zdekontekstualizowanych i otwartych na zaskakujące połączenia, wciąż wychodzą na powierzchnię ślady historii, przemocy i straty. Jednocześnie, jak stwierdza Huhn, wielopoziomowy proces twórczy sprawia, że granice między przeszłością a teraźniejszością stają się trudne do określenia, a same dzieła są dynamiczne i podatne na nieustanne transfiguracje.

Eurydice's Becoming-world autorstwa Christine Buci-Glucksmann zwraca się ku malarskiej serii *Eurydice* – prawdopodobnie najbardziej rozpoznawalnej części twórczości Ettinger. Filozofka, zajmująca się obecnie estetyką i nowymi mediami, bada wpływ mitu o Orfeuszu i Eurydyce zarówno na serię, jak i teorię macierzy, ponadto zderzając je z takimi kategoriami jak *immanencja*, Deleuzjańskie *stawanie się*, Freudowskie *Vergänglichkeit*, czy w końcu – z pojęciami filozofii Dalekiego Wschodu. Autorka podnosi kwestię zawieszenia między binarnymi opozycjami, fundamentalną w obu obszarach twórczości Ettinger, oraz podejmuje próbę usytuowania *Eurydice* w ramie historii sztuki, określając serię mianem *falistej abstrakcji (undulatory abstraction)*.

Edytorka tej pozycji, Catherine de Zegher zwraca uwagę na notatniki Ettinger, w których proces twórczy wydaje się najwyraźniej uwikłany w praktykę kliniczną. *Drawing out Voice and Webwork* renomowanej historyczki i krytyczki sztuki oraz kuratorki dzieli się na sześć obserwacji na temat formy często tworzonej podczas spotkań z pacjentami, w której napisy po angielsku, francusku czy hebrajsku przeplatają się z różnego rodzaju rysunkami. Notatniki – zawierające ślady doświadczeń i przemyśleń Ettinger – otwierają dla de Zegher przestrzeń do przemyślenia traumy Innego i jej transmisji, transpodmiotowości oraz kwestii etycznej, ujawniającej się w takich terminach jak odpowiedzialność, świadectwo czy współczucie. Autorka stwierdza, że ta forma usytuowana na przecięciu różnych dziedzin wskazuje na „rozmywanie się granic między mną a innym” (s. 139).

Nie-swoja trauma powraca w czwartym eseju: *Disturbance and Dispersal in the Visual Field*. Judith Butler bada w nim potencjał transmisji prowokującej współodczuwanie traum przez nieznające się wzajemnie, anonimowe podmioty. Filozofka performatywności płci zderza w swym tekście myśl Ettinger z etyką Lévinasowską. Porusza problem pamiętania dla dobra Innego, który pamiętać nie jest w stanie lub wręcz nie powinien, by móc przetrwać. Jednocześnie, jak podkreśla Butler, akt ten do ąże się z groźbą zawłaszczenia. Według teorii macierzy, jedyne, co może być przekazywane to ślady, fragmenty – często znajdujące ujście w sztuce wizualnej – a nie trauma sama w sobie. Bliskość, intymność i kruchość prowadzą więc do swoistej deradykalizacji Innego, która w rozumieniu Butler jest podstawowym postulatem etycznym u Ettinger.

Vertiginous before the Light: The Form of Force autorstwa Erin Manning z powrotem zanurza się w artystycznej odsłonie psychoanalityczki. Manning – kulturoznawczyni, teoretyczka polityki i artystka – śledzi ewolucję sztuki Ettinger, która to tendencja objawia się zmianą nie tylko techniki, ale również głównego motywu. W nowszych pracach, których znakiem rozpoznawczym staje się światło, zmienia się również nacisk z zawieszenia (wspominano o nim w innych esejach) na poruszenie (*agitation*).

Druga redaktorka *Art as Compassion*, a zarazem jedna z najaktywniejszych i najbardziej prominentnych badaczek teorii i sztuki Brachy L. Ettinger, Griselda Pollock, zamyka tom swoim esejem zatytułowanym *A Matrixial Installation: Artworking in the Freudian Space of Memory and Migration*. Jest tu analizowana instalacja Ettinger z 2009 roku w The Freud Museum w Londynie, w której, poprzez rozmieszczenie w ostatnim domu Freuda licznych dzieł sztuki, notatników czy przedmiotów osobistych z archiwów artystki, spotykają się dwie biografie, połączone widmem wojny, migracji i traumy. Autorka proponuje spojrzenie na instalację przez pryzmat trzech terminów: rezonowanie (*resonance*), splatanie (*interweave*) oraz pokrywanie (*overlay*), badając sieć interakcji między poszczególnymi elementami instalacji a przestrzenią, w której są umieszczone.

Mimo wielości perspektyw badawczych i dziedzin reprezentowanych przez autorki, *Art as Compassion* zdaje się przyświecać wspólny cel. Artykuły wchodzi z sobą w dialog, a jednocześnie uporczywie wydobywają na powierzchnię założenia samej Ettinger, dotyczące między innymi bliskości teorii i sztuki, nowego spojrzenia na kobiecość czy etycznej postawy wobec Innego. Właśnie ze względu na to, pozycja ta zasługuje na szczególną uwagę.